

СИГУРНОСТТА И РАЗВИТИЕТО В БЛИЗКИЯ ИЗТОК В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ЧОВЕШКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Юрий Търкаланов, Станислав Кутев*

Увод

Сигурността и развитието на различни региони в света, вкл. Близкия Изток, има своите вътрешни и международни измерения. Върху развитието на конкретните процеси оказват влияние и глобални фактори с продължително действие, които оформят дългосрочни перспективи.

В публичното пространство от десетилетия се коментират рисковете за човечеството от ядрена катастрофа, климатичните промени, военни конфликти и т.н., Дискутира се и върху посоката на развитие на нашата цивилизация, която може да доведе и до край на съществуването ѝ.

Предизвикателствата пред сигурността и развитието през последните години се обсъждат от автори като Ричард Докинс (2018), Стивън Пинкър (2018), Мичио Каку, Дъглас Мъри (2017), Ювал Ноа Харари (2018) и др. Стивън Хокинг прогнозира изчезване на човешката цивилизация след 1000 г., което дава шансове чрез разселване на човечеството на други планети да се елиминират някои от рисковете (Хокинг, 2018). Учени като известния физик Мичио Каку и климатологът Рето Кнути акцентират върху климатичните изменения и конкретните рискове, произтичащи от тях за близките 4-5 години (Кнути, 2019).

Към този момент проблемът се разглежда предимно на теоретично ниво. Все пак първата стъпка към предприемане на някакви действия е дефинирането и осъзнаването на предизвикателствата и рисковете за сигурността в условията на глобални промени.

*Юрий Търкаланов, доктор, професор, гост-преподавател, катедра „Международни отношения“, УНСС, email: rolt@abv.bg

Станислав Кутев, инженер, доктор, хоноруван асистент, катедра „Международни отношения“, email: kandssystem@yahoo.com

Систематизация на предизвикателствата

Настоящият доклад няма за цел оценка на риска, а само систематизиране на факторите, които го поражда, и посоките, в които трябва да се търсят решения за възстановяване на равновесното състояние на човечеството.

Редица тенденции в развитието на обществото предопределят неговото неустойчиво равновесие като система и респективно минимума на сигурност в нея. Намираме се в цикъла на Третата вълна на Сигурността – вълната на риска и най-малките въздействия могат да изкарат системата от нейния доскоросен хомеостазисен атрактор (Слатински, 2016).

Правим няколко допускания, сами по себе си дискуссионни, но за целите на анализа ще бъдат приети аксиоматично:

- Необратимост на процеса на технотронно развитие.
- Теорията на Хънтингтън за структуриране на обществото на няколко цивилизации по критерий натрупана критична маса от етнокултурни и религиозни различия и различната им степен на съвместимост (Хънтингтън, 1995).
- Докладът на Римския клуб пред ООН за капацитетните възможности на планетата Земя – приблизително 12 млрд. човека (Форестър, 1979).
- Въздействия, които могат да нарушат траекторния хомеостазис на развитието на човечеството, систематизиране в следните групи:
 - Четвърта индустриална революция;
 - пренаселеност;
 - климатични промени.

Четвъртата индустриална революция

Когато се говори за Четвъртата индустриална революция различните специалисти влагат различни нюанси в понятието. За целите на настоящ доклад е достатъчно да я определим като тотална роботизация (автоматизация) на производство, услуги, комуникации, армия, енергетика, транспорт, управление. От всички следствия от нея ще се анализират само тези, които представляват някаква форма на глобален риск.

Темпове на развитие

Теорията на Тофлър за Третата вълна (Тофлър, 1991) бледнее пред днешните темпове. Революционните промени в науката и технологиите, без да се обръща внимание на козметичните промени в новите модели смарт-устройства, настъпват вече през пет-шест години. В много лаборатории и изследователски центрове се работи усилено върху квантовите компютри. Очаква се първите модели да се появят до десетина години. Може би вече достига-

ме предела на усвояване на нови знания от човешкия мозък. Какво ни очаква след това, е абсолютна неизвестност. Много подходяща е метафората на Н. Слатински: „Спрете света, искам да слеза” (Слатински, 2016).

Симбиозата човек-машина

Отдавна се работи и има напредък в създаване на директен, бърз достъп чрез имплант в мозъка до големи бази данни, качени на сървърите по цял свят. Дори нормативната уредба за достъпа до тези технологии да не закъснее фатално, едновременната им поява в центровете на различните противостоящи цивилизации, общности и региони ще бъде проблем за един фрагментиран свят, с децентрализация на властовия ресурс.

Напредъкът на медицината и фармацията

Рязкото нарастване на средната продължителност на живота на хората и най-вече на навършили 60 г. през последното десетилетие ще продължи експоненциално. Биологията е на границата на ключови открития, свързани с промяна на биологичната граница на човешкия живот (последните изследвания на теломерите, причините за стареенето, генезиса на рака и т.н.). Не е ясно до какви дисбаланси ще доведе тази тенденция, а неизвестността сама по себе си увеличава риска пред човечеството.

Нов вид стратификация на обществото

Стремителните темпове на технотронно развитие и нарастването на обема знание за обработка и осмисляне е сериозно предизвикателство пред човешкия мозък. Появява се и излиза на преден план на нова стратификацията на обществото – подчертано иерархично разделение по критерий знание и ниво на компетентност. Независимо от тенденцията на увеличаване на интелектуалния потенциал на тандема човек-машина, стратификацията по критерий IQ и знание ще нараства, отчетливо разделяйки обществото на отделни прослойки.

Азбучна истина е, че всеки човек има някакъв таван на компетентност, който не може да бъде надскочен, но този факт много рядко се взема под внимание при различните социологически, политически и други анализи. Респективно рядко се използва като средностатистически параметър за дадена общност при изследване на реакциите ѝ на дадени политически или социални събития.

Ефектът от новата стратификация за различните цивилизации и човешки общности ще е различен. В някои групи хора дивергенцията ще бъде отно-

сително по-малка, но в други центробежните процеси ще са изключително мощни. Процесът на търсене на идентичност след периода на идеологическо разделение е глобален и неоспорим феномен и детерминира еднопосочно фрагментацията (партикуларизация по С. Мичев) на обществото в противовес на глобализацията (Мичев, 2014).

Масова безработица

Ако се приеме, че върхът на Четвъртата индустриална революция ще бъде след 5-10 г., може да се очаква почти напълно да изчезне нискоквалифицираният труд и значителна редукция на средноквалифицирания. Естествено този ефект ще бъде различен за различните региони, но глобализацията, независимо от бъдещите ѝ превъплъщения, ще има решаваща роля за бързото му разпространение по целия свят. Брутният вътрешен продукт (БВП) на света ще се формира предимно от труда на висококвалифицирани специалисти (очертават се около 1,5-2 млрд. човека). Това означава, че до 10 г. в света ще има няколко милиарда излишни хора (хора с минимално участие във формирането на БВП).

Задълбочаване на разделението бедни-богати

Този ефект е свързан с предишния. Докато разтварянето на ножицата в следствие на глобализацията беше неизбежно и предвидимо, то бъдещето разделение вече е по други причини и почти не зависи от изолационизъм или глобализация, а от образователен ценз, интелектуален потенциал и степен на квалификация.

Основният въпрос в условията на Четвъртата индустриална революция може да се формулира по следния начин: Колко ще искат и ще могат да отделят знаещите и можещите за незнаещите и неможещите с цел собствената си сигурност?

От тук нататък възможните сценарии са няколко:

- през бюджетите на държавите да се отделят достатъчно средства за социални цели за слабопродуктивната част от населението – разтваряне на ножицата между бедни и богати, но туширане на различните видове социално недоволство за известно време чрез социални програми;
- недостатъчно финансиране за социални придобивки и подпомагане – нарастване на бедността в световен мащаб, мощни миграционни потоци и повсеместна борба за оцеляване и социален комфорт, повсеместни локални сблъсъци с висока интензивност.

Ако се отчетат посочените фактори, може да се направи извод, че рисковете пред човечеството в следствие на Четвъртата индустриална революция нарастват експоненциално.

Пренаселеност

Загрижеността за пренаселеността е древна тема. В много случаи обаче тя се negliжира по политически и корпоративни съображения, а в други се преекспонира по същите причини.

Съществуват различни критерии за оценка на пренаселеността. Първият сериозен и задълбочен анализ е възложен от Римския клуб и направен от екип на три университета (Харвард, Принстън и Йейл). Внесен е като доклад в ООН. В него като таван на капацитета на планетата Земя е посочено числото 12 млрд. човека (Форестър, 1979). Други оценки за тавана варират от 10 до 16 млрд. Някои анализатори като Мичио Каку стигат до извода, че Земята вече е пренаселена и оптимумът е около 4-5 млрд.

Тенденции в демографското развитие на света:

Световното население в момента расте с приблизително 85 милиона души годишно. Сегашните прогнози на ООН посочват население от 9 милиарда през 2050 г., само ако има спад в средния коефициент на плодовитост от 2,5 на 2.

Почти цялото нарастване ще се случи в развиващите се страни, където днешният брой от 5,3 милиарда души се очаква да нарасне до 7,8 милиарда към 2050 г.

В периода 2000 – 2005 г. средният коефициент на плодовитост е 2,65 деца на жена.

В периода 2000 – 2050 г. за девет държави се очаква да допринасят за половината растеж на населението по света: Индия, Пакистан, Нигерия, ДР Конго, Бангладеш, Уганда, САЩ, Етиопия и Китай, подредени според размера на приноса си към нарастването на населението.

Глобалната средна продължителност на живота се очаква да продължи да се покачва от 65 години през 2000 – 2005 г. до 75 години през 2045 – 2050 г. В по-развитите региони проекцията е 82 години към 2050 г. Сред развиващите се страни, където средната продължителност на живота днес е малко под 50 години, се очаква тя да нарасне до 66 години към 2045 – 2050 г. (Населението на света, 2019)

При един усреднен сценарий при тези темпове ще достигнем 10 млрд. население след около 30 г. Това може да бъде началото на агонията, ако не се вземат спешни мерки – контрол и рестрикции върху раждаемостта.

Последствията от бързо нарастващото население и свръхнаселеността води до деградацията на околната среда и влошаване на качеството на живот. Други проблеми, свързани с пренаселеността, включват повишено търсене на ресурси като прясна вода и храна, глад и недохранване, консумиране на естествени ресурси (като изкопаеми горива) по-бързо, отколкото се добиват. Могат да се посочат и други екологични и социални рискове. Между тях:

Обезлесяване и загуба на екосистеми, които имат голям принос към глобалния баланс на атмосферен кислород и въглерод двуокис. Около осем милиона хектара се губят всяка година.

Интензивно животинско селско стопанство, за да се издържа многобройното население. Това води до рискове, сред които еволюция и разпространение на бактерии, устойчиви на антибиотици, превишено замърсяване на въздуха и водата и нови вируси.

Повишен риск от епидемии и пандемии.

Повишена престъпност и конфликти покрай оскъдни ресурси и пренаселеност, водещи до повишен риск от война.

Климатични промени

Рисковете от климатичните промени отдавна са във фокуса на обществен интерес. Въпреки, че все още е дискуссионен въпросът в каква степен сегашните, все още леки промени в климата, са предизвикани от естествени флукутации и цикличност или от антропогенни фактори, несъмнено човешката дейност е рисков фактор.

Учени предполагат, че човешкото въздействие върху околната среда като резултат от свръхнаселение, прахосническа консумация и разпространение на технологиите довежда планетата до нова геоложка епоха, условно наречена антропоцен.

Климатичните промени да се разглеждат и като функция на пренаселеността. Увеличаването на населението е свързано с увеличаване на общото потребление, респективно производство на всичко – енергия, храна, отпадъци, транспорт, промишлени стоки и т.н, а то е в пряка връзка с вредното въздействие върху околната среда във всичките му аспекти. Има също така пряка връзка между икономическия и технологичния растеж и негативните промени в екосистемата под натиска на многото на брой потребители.

Геополитически последици

Геополитическите предизвикателства в прекия смисъл не са обект на настоящия анализ. Ще отбележим някои последици от разгледаните по-горе процеси.

Очертава се тенденция за световен ред, коренно различен от до сега спряганите модели. Трансформирането на „Великите сили“ в регионални сили, изолационизмът, фрагментацията на света, залезът на ООН ще доведе до затруднения при вземане на решения от планетарно значение. Think tanks-обществата с голям властови ресурс са кандидатът за водеща роля в световната политика и координатор на регионалните сили (Дьо Монбриал, 2018).

Промените налагат и преформулиране и прецизиране на основните стълбове на глобализацията. Например в следствие на обективните процеси на капсулиране на цивилизационните общности (търсене на етнокултурна и религиозна идентичност), свободно движение на хора може да има, но в техните рамки (например в рамките на Европейския съюз) или само с двупосочен билет. Процесът на формиране на виртуални етнически общности (по Стефан Мичев), независимо от степента им на интегрираност, води до риск от дестабилизация на обществото-гостоприемник (Мичев, 2014).

Комбинацията от гореизложените рискове пред еволюцията води до още едно последицие – мощните миграционни потоци, които вече заливат света. Докато вътрешно цивилизационната миграция може да се определи само като демографско реструктуриране на даден регион, то междуцивилизационната миграция води до сблъсък между ценностни системи и начин на живот в следствие на натрупаната критична маса от етно-културни и религиозни различия.

Изводи

Описаните фактори пред човечеството могат да се разделят на две групи:

1. Такива, които могат да се определят като заплаха с изразени субективни носители – социални сблъсъци, миграционни процеси, съперничество между регионалните сили и цивилизации.

2. Рискове с увеличаваща се степен на интензивност вследствие на непредсказуемостта, неизвестността, неопределеността на последициите, предизвикани от фактори като споменатите революционни нови технологии, новата стратификация, прекомерното разтваряне на ножицата между бедни-богати, безработица, критично ниво на населението на Земята.

Регионът на Близкия Изток е уязвим за посочените негативни последици в няколко насоки:

- Четвъртата индустриална революция ще променя тежестта на региона в международните отношения. Отрасловата структура на икономиките в региона не създава предпоставки обществата да се включат значимо в създаването на световния БВП за разлика от сега.
- Образователната структура на населението също не е предпоставка за включване в процесите на високотехнологично и опиращо се на знания развитие.
- Регионът е белязан със сериозни вътрешни политически, етнически, религиозни и социални противоречия. Технологичните промени и новият тип социална стратификация ще усилят тези противоречия.
- Въпреки, че прогнозите не поставят страните от Близкия Изток сред тези с най-голям принос към увеличаване на населението, демографският растеж ще остане значим. Постепенното изчерпване на един от основните местни ресурси – нефта, ще ограничи перспективите за социална и трудова реализация на многобройните млади демографски групи.
- Климатичните промени и индустриалното развитие ще задълбочат противоречията, свързани с достъпа до ресурси. За региона сблъсъците за прясна вода се очертават като едни от най-значимите наред с идеологическото и религиозното противопоставяне и стремежа към регионално лидерство.

Като цяло технологичните промени очертават по-скоро второстепенна роля на региона в икономическо, а от там и в политическо отношение. По всяка вероятност той ще продължава да бъде източник на миграция. Ако се реализира сценарият за затваряне на световните региони по културен признак, Близкият Изток ще бъде натоварен с взривоопасно вътрешно напрежение, което може да ескалира в нови социални, етнически и религиозни конфликти и опити за експанзия навън – в северна и източна посока.

Референци:

Докинс, Р. (2018). Наука в душата, Сиела, София.

(Dokins, R. 2018, Nauka za dushata, Siela, Sofia)

Дьо Монбриал, Т. (2018). Мозъчните тръстове – начин на употреба, Изток-Запад, София.

(Dio, Monbrial, T. 2018, Mozachni trastove – nachini na upotreba, Iztok-Zapad, Sofia)

Мичев, С. (2014). Постмодерният модел на сигурност, Научни трудове, т. 1, Фондация „Национална и международна сигурност“, София, с. 31-43.

(Michev, S. 2014, Posmoderniat model na sigurnost, Nauchni trudove, t. 1, Fondatsia „Natsionalna I mezdunarodna sigurnost, Sofia, s. 31-43)

Мъри, Д. (2017). Странната смърт на Европа, Изток-Запад, София.

- (Mari, D. 2017, Strannata smart na Evropa, Iztok-Zapad, Sofia)
- Пинкър, С. (2018). Просвещение сега, Изток-Запад, София.
- (Pinkar, S, 2018, Prosveshtenie sega, Iztok-Zapad, Sofia)
- Слатински, Н. (2016). Опит за интегративен подход при някои аспекти от науката за сигурността, Научни трудове, т. II., Фондация „Национална и международна сигурност“, София, с. 9-66.
- (Slatinski, N. 2016, Opit za integrativen podhod pri nyakoi aspekti ot naukata za sigurnostta, Nauchni trudove, t. II, Fondatsia Natsionalna I mezdunarodna sigurnost, Sofia, s. 9-66)
- Тофляр, А. (1991). Третата вълна, Пейо К. Яворов, София.
- (Toflar, A. 1991, Tretata Valna, Peyo, K. Yavorov, Sofia)
- Форестър, Д. (1979). Доклад на Римския клуб пред ООН, Поглед инфо, София.
- (Forestar, D. 1979, Doklad na Rimskia klub pred OON, Pogled info, Sofia)
- Харари, Ю. (2018). Homo Deus, Изток-Запад, София.
- (Harari Y. 2018, Homo Deus, Iztok-Zapad, Sofia)
- Хокинг, С. (2018). „Отговори на фундаментални въпроси“, сп. Космос, бр.2, с. 60-66.
- (Hoking, S. 2018, “Otgovori na fundamentalni vaprosi“, sp. Kosmos, br. 2, s 60-66.)
- Хънтингтън, С. (1995). Сблъсъкът на цивилизациите, Изток-Запад, София
- (Hantingtan, S. 1995, Sblasak na tsivilizatsiite, Iztok-Zapad, Sofia)
- Кнути, Р. (2019). „Предсказано от климатолог-не от врачка: до три години климатичен апокалипсис“, *достъпно на:* <http://analizi.bg/предсказано-от-климатолог-не-от-вра/>, (дата на достъп 17.04. 2019)
- (Knuti, P. 2019, “Predskazano ot klimatolog-ne ot vrachka: do tri godini klimatichen apokalipsis, available at: <http://analizi.bg/предсказано-от-климатолог-не-от-вра/>, (accessed: 17.04. 2019)
- „Ефектът Дънинг Крюгер“, 2019. достъпно на: https://nauka.offnews.bg/news/Skeptik_3/Efektat-na-Daning-Kriuger, (дата на достъп 17.04. 2019).
- (Efektat Daning Kryuger, 2019, available at: https://nauka.offnews.bg/news/Skeptik_3/Efektat-na-Daning-Kriuger, (accessed:17.04. 2019)
- „Население на света“, (2019). https://bg.wikipedia.org/wiki/Население_на_света, (дата на достъп 17.04.2019)
- (Naselenie na sveta, 2019, available at: https://bg.wikipedia.org/wiki/Население_на_света, (accessed: 17.04.2019)

СИГУРНОСТТА И РАЗВИТИЕТО В БЛИЗКИЯ ИЗТОК В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ЧОВЕШКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Резюме

Докладът разглежда глобални тенденции в развитието на света, оказващи влияние върху сигурността, включително и върху региона на Близкия Изток. Целта е да се идентифицират рисковете, предизвикани от технологичното развитие, световните демографски процеси и климатичните промени. Анализът е основан на обобщаване на публикациите на водещи учени и проследяване на динамични редове. Ще нарастват рисковете, свързани със социални сблъсъци, борба за ресурси, нов тип съперничество между световните и регионалните сили. Идентификацията на рисковете обогатява знанието по проблемите на сигурността.

Ключови думи: риск, индустриална революция, демография, климат

JEL: O33, O34

SECURITY AND DEVELOPMENT IN THE MIDDLE EAST IN THE CONTEXT OF THE CHALLENGES TO HUMAN CIVILIZATION

Yurii Tarkalanov, Stanislav Kutev*

Abstract

The report explores the global developments in the world, affecting security, including the Middle East region. The aim is to identify the risks posed by technological development, global demographic processes and climate change. The analysis is based on summarizing the publications of leading scientists and tracking of time series. Risks associated with social clashes, resource struggles, a new kind of rivalry between global and regional forces will grow. Risk identification enriches knowledge on security issues.

Key words: risk, industrial revolution, demography, climate

JEL: O33, O34

* Yuriy Tarkalanov, PhD, Prof. lecturer, Department of International Relations, UNWE, email: rolt@abv.bg

Stanislav Kutev, engineer, PhD, lecturer, Department of International Relations, email: kandssystem@yahoo.com